

Dilobar GULAMOVA,
Osiyo Xalqaro Universiteti o'qituvchisi,
 E-mail: dilobargulomova@gmail.com
 Tel: (90) 299-95-17

Falsafa fanlari doktori (PhD) S.A.Muradov taqrizi asosida

DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILLARI (EVFEMIZM MISOLIDA)

Annotatsiya

Maqolada ta'limni intensivlashtirishda evfemizm, pedagogik mehnatni ilmiy asosda tashkil etish hamda o'quvchini kasbga yo'naltirishni to'g'ri shakllantirish ta'lim tizmining samaradorligini orttiradi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, evfemizm, pedagogika, ilg'or pedagogik tajriba, shaxsni kamol toptirish.

ВАЖНЫЕ ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКА (НА ПРИМЕРЕ ЭВФЕМИЗМА)

Аннотация

В статье эвфемизмы интенсификации образования, организация педагогической работы на научной основе, правильное формирование профориентации студента повышают эффективность образовательной системы.

Ключевые слова: Образование, эвфемизмы, педагогика, передовой педагогический опыт, развитие личности.

IMPORTANT FACTORS FOR INCREASING THE EFFECTIVENESS OF A LESSON (BASED ON THE EXAMPLE OF EUPHEMISM)

Annotation

In the article, euphemism for intensification of education, organization of pedagogical work on a scientific basis, and correct formation of the student's career orientation increase the efficiency of the educational system.

Key words: Education, euphemism, pedagogy, advanced pedagogical experience, personal development.

Kirish. Mustaqil Respublikamizda fan, texnika va boshqa sohalarni jadallik bilan rivojlanishi xalq ta'limi xodimlari, jumladan o'qituvchilarimizning oldiga ham yuksak vazifalarni qo'ymoqdaki, bu esa o'qituvchilarimizning umumiy tayyorgarligini yuqori va har bir darsni samarali bo'lishini talab etadi. Zamonaviy darsning amaliy xususiyati va uni yangi sharoitda yanada shakllantirish orqali o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarga erishib qolmasdan balki, ularning bilish faoliyati mustaqilligini shakllantirib, bilishga oid qiziqishlarini oshirish orqali ijodiy fikrlovchi mustaqil erkin shaxsni kamol toptirish maqsadiga erishishdir.

Oliy ta'limda dars samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biri uni intensivlashtirishdir. Ta'limni intensivlashtirish-bu belgilangan vaqt birligi ichida yuqori o'quv unumdorligiga erishish demakdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Evfemizm atamasi grek tilidan olingan bo'lib, ko'pchilik mualliflar fikriga ko'ra, noo'rin birlikning o'rinli birlikka almashuvi sifatida qaraladi. A.A.Reformatskiy "Evfemizmlar taqiqlangan (tabulangan) so'zlar o'rniga qo'llanishga ruxsat berilgan so'zlar" deya ta'rif beradi. "Lingvisticheskiy ensiklopedicheskiy slovar"da esa "Evfemizm – bu so'zlovchi nazarida qo'pol, noqulay bo'lgan so'z va ifodalar o'rinda qo'llangan, ularga ma'nodosh bo'lgan emotsional betaraf so'z va ifodalar" deyiladi [1].

O'qitish jarayonini intensivlashtirish bu samarali o'qitish shakllari, usullari va texnologiyalarni dars jarayonida qo'llash orqali yuksak natijalarga osonlik va yengillik bilan erisha olish demakdir. Intensivlashtirish darsning har bir bosqichida fan va ilg'or tajribalardan foydalanish orqali yuksak natijalarga erishish tizimidir. Ilmiy-texnika va ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi darajasi o'ta tezlashganligi xalq ta'limi tizimi oldiga o'ta muhim vazifalarni qo'ymoqda.

Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning tezlashuvi oliy ta'lim tizimi mazmuni va mohiyatiga kuchli ta'sir etib uni yanada chuqurlashuviga olib kelmoqda. Ta'lim mazmunida yuz berayotgan o'zgarishlar, o'quv dasturlari va standartlariga yangi yo'nalishlar kiritilganligi, darslarni yuqori saviyada, jahon andozalariga asoslangan holda tashkil etishni talab etadi. Bu esa o'qitishning yangi texnologiyalari aktiv forma va usullarini qo'llashni taqozo etmoqda. Bunga erishish uchun o'qitish va uning asosiy bo'g'ini bo'lgan dars jarayonini intensivlashtirish zaruriyati tug'iladi [2].

Aniq bir sharoitda o'qituvchi va o'quvchi mehnatini yengillashtirish va maksimal samaraga erishish vositasi bu-darsning optimal variantini qurilishidir. Optimal dars qurilishi deyilganda darsning shakli bosqichlari va usullarini eng oson, eng yaxshi va eng ishonarli yo'lini qo'llash tushuniladi. Dars samaradorligi va optimalligi uni ilmiy asosda tashkil etilishiga ham bog'liqdir. Dars jarayoni takomillashtirish maqsadida uning uchun zarur shart-sharoit, o'quv moddiy baza, gigienik, axloqiy va psixologik iqlim yaratilishini ham nazarda tutadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Darsni takomillashtirishning bunday yo'nalishlari pedagogik mehnatni ilmiy asosda tashkil etilishini, ya'ni, darsning har bir daqiqasidan maksimal darajada foydalanishini talab etadi. Jumladan maktablarning o'quv moddiy ba'zasi yaxshilandi, o'qituvchilarning ilmiy-uslubiy va kasbiy tayyorgarligi oshdi, o'qituvchilar metodik yordam va adabiyotlar bilan ta'minlanish kuchaytirildi, o'qitishning jahon amaliyotidan ilg'or tajribalarni ommalashtiradigan maxsus kurs, trening va seminarlar tashkil etilyapti. Ilg'or pedagogik tajribalarni umumlashtirishning ko'rsatishicha, dars jarayonini intensivlashtirishning quyidagi usullari va vositalarini qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi:

- ta'lim motivatsiyasini kuchaytirish;
- talabalarda bilishga doir qiziqishlarini oshirish;
- bilim olishga burch va majburiyat deb qarash;
- darsning maqsad va samaradorligini oshirish;
- darsning faol shakl va usullaridan unumli foydalanish;
- o'quvchilar o'quv bilim faoliyati uchun qulay sharoit yaratish;
- o'quvchilar mustaqilligi, ijodkorligi va tashabbusiga tayanish.

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, dars samaradorligini oshirish o'qituvchilarimizning pedagogik mahoratlariga ham bog'liqdir [3].

Kasbning to'g'ri tanlashini kelgusida malakali mutaxassislar tayyorlash omili kamayadi. Shuni takidlash joizki, kasbga to'g'ri yo'naltirish shaxsning hayotida o'z o'rnini egallashga yordam beradi. Maktab o'quvchilarining kasb tanlash borasidagi fikrlari bir tomonlama xususiyatga ega bo'lib kasbning mazmun-mohiyatini va ijtimoiy o'rnini to'laqonli ochib bera olmaydi. Maktabda kasb tanlashga yo'naltirish ishlari direktorning ma'naviy-ahloqiy ishlar muovini boshchiligida, sinf rahbari, maktab psixologi, kasbga yo'naltiruvchi kelajak va fan o'qituvchilari tomonidan amalga oshiriladi. Ularning asosiy vazifalari quyidagidan iborat:

Mehnatga nisbatan ijobiy munosabat hosil qilish.

Kasbiy faoliyatining tarkibini tushuna olish [4].

Kasb tomonidan talab etiladigan shaxs xususiyatlarini bilish va ularni tashkil etish.

O'z imkoniyatlarini va qobiliyatlarini ob'ektiv baholay olish va ulardan foydalanish.

Maktabda kasb-hunarga yo'naltiruvchi mutaxassisning asosiy vazifasi o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish taminlovchi barcha malumotlar bankini yaratishdan iborat [5].

Maktabning kasb-hunarga yo'naltiruvchi mutaxassisi tomonidan o'quvchilarni kasbiy qiziqishlarini, kasblar haqidagi ma'lumotlarni to'liqroq anglab yetishi, shuningdek, ularning kasb tanlashdagi reallikni vujudga keltirish maqsadida maktabda ilg'or kasb egalari, kasb faxriylari bilan uchrashuvlar, davra suhbatlari, kechalar va ma'ruzalar etilishi lozim. Bu tadbirlar o'quvchining shu kasbga bo'lgan qiziqishini yanada rivojlanishini vujudga keltiradi. Kasb tanlashga to'g'ri yo'naltirish chora tadbirlari ilmiy tadqiqot darajasiga qo'yilishi o'quvchilarni o'z hayot yo'lini belgilashni ta'minlashga xizmat qiladi [6].

Buning uchun maktabda quyidagi ishlar amalga oshirilishi tavsiya etiladi:

Maktabda kasbiy malumotlar berish;

Kasb-hunarga yo'llash ishlari maorifi bilan shug'ullanish;

Video, televidenie, kino, matbuotda tashviqot qilish;

Kasb yuzasidan maslahatlar uyushtirish;

Kasb bo'yicha layoqatlarini aniqlash (anketa o'tkazish);

Kasbni saralash (qobiliyatiga binoan); [7].

Kasb bo'yicha dastlabki ko'nikma va malakalar hosil qilish va boshqalar.

Har qanday kasbda eng muhimi uning mehnat mazmuniga ega bo'lishidir. Shu boisdan mehnatsevarlikni, yaxshi urf-odatlarini tarbiyalash va ularni mehnat jo'shqinligini ko'chirish o'quvchilarni kasb tanlashga tayyorlashning bosh negizidir. Oilada bolani mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash odatda maktabgacha bo'lgan yoshdan boshlanadi. Ana shu paytdan e'tiboran bolalarni bo'lg'usi kasbni tanlashga tayyorlash amalga oshirilishi mumkin. Bunda bolalarning qiziqishlari, mayllari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini muntazam ravishda o'rganib borish zarur [8].

Tahlil va natijalar. Kasb tanlashda xato qilmaslik uchun o'quvchilarga asosan maktab va oila yordam berishi kerak. O'quvchilar yaxshi, aqliy jismoniy, axloqiy, mehnat va estetik tarbiyani va shu bilan birga politexnik malumotni ola turib, shu asosda o'zlarini kasbiy faoliyatiga tayyorlashlari mumkin. Kim bo'lsam ekan? – muammosi, - Qanday odam bo'lish kerak? - muammosi bilan birgalikda hal qilinishi lozim. Jamiyatimizning ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi o'zgarishlar, bo'lajak mutaxassislar uchun zarur bo'lgan bilimlar, malakalar va ko'nikmalarga ega bo'lishlarini davrning o'zi taqozo etmoqda. Yangi-yangi talablarni keltirib chiqarmoqda. Bu birinchidan, ilmiy bilimlarni ko'p talab qilingan texnologiyalarning keng tarqalishiga ta'lluqli bo'lsa, ikkinchidan, ishni tashkil qilishdagi o'zgarishlar va o'qitish jarayonining natijalariga tegishlidir [9].

Ularning zaminida o'quvchilarni olgan nazariy bilimlarini amaliy tadbiqiga erishish yotadi. Yuqoridagilarni e'tiborga olgan holda fizika o'qitish jarayoniga nazar tashlaydigan bo'lsak, u nazariy bilim berish bilan birga aksariyat sohalarining negizini tashkil etadi. O'quvchilarni nazariydan olgan bilimlarini amaliyotga tadbiq qilishga o'rgatish, fizika o'qituvchisining asosiy vazifasidir. Bu vazifani o'quv tajribasi amalga oshiradi. Fizikadan o'quv tajribasi bu fizik hodisalarni darsda maxsus asboblardan yordamida, uni o'rganish uchun qulay sharoitda ko'rsatishdir. Shuning uchun ham u bir vaqtning o'zida bilimlar manbai, o'qitish metodi va ko'rgazmalilik turi bo'lib xizmat qiladi. Fizika tajribasi ikkita asosiy ko'rinishga bo'linadi: namoyishli tajriba va laboratoriya tajribasi. Tajribaning bu ikki ko'rinishi bir-birini to'ldiradi [10].

Namoyishli tajribani o'qituvchi bajaradi va bir vaqtning o'zida butun sinf o'quvchilari tomonidan kuzatiladi. To'g'ri tashkil qilingan o'quv tajribasi shaxsda qo'yilgan maqsadlarga intilishdagi sobitlikni, aniq ma'lumotlar olishda puxtalikni, ishdagi aniqlikni, qaralayotgan hodisalarning asosiy sifatlarini va boshqalarini kuzatish hamda ajratib olish malakasini tarbiyalashda amaliy vosita bo'lib xizmat qiladi. Barcha mexanik tajribalarda energetik o'zgarishlar kuch va bajarilgan ish hisobiga amalga oshiriladi. Tajribalarning aksariyati o'rta va o'rta maxsus ta'lim muassasalarining fan darslarida o'z aksini topgan bo'lib, u o'quvchilarni fikrlashga, olgan bilimlarini amaliyotga tadbiq etishga undaydi. [11].

Xulosa va takliflar. Ko'rinadiki, evfemizm o'zbek tilshunosligida disfemizmga nisbatan kengroq o'rganilgan bo'lib, bugungi kunga qadar yuqorida sanab o'tilgan olimlar tomonidan evfemizmning ko'proq nutqiy qatlam sifatidagi xususiyatlari sistemali tadqiq etilgan. Uning yondosh hodisalarga munosabati, turdosh bo'lgan troplari, til sathidagi o'rnini belgilanganligi, lisoniy va nutqiy evfemalar farqlanib, evfemik ma'no kategoriyalari funksional-uslubiy jihatdan tasnif qilinganligi ahamiyatli. Qolaversa, o'zbek tilshunoslari orasida ayni masala yuzasidan hanuz bahs-munozaralar olib borilayotganligi uning turli sohalar bo'yicha chuqurroq o'rganilishi lozimligidan dalolat beradi.

Fizikaning amaliy ahamiyatini oshirish kelajakda yetuk kadrlarni yetishtirib chiqarish demakdir. O'quvchilarni kasbga yo'naltirishdagi oldimzda turgan muammolarni bartaraf qilish yo'llarini ishlab chiqib, berilgan tavsiyalarga to'g'ri amal qilgan holda o'quvchilarni hayotda o'z o'rnini topishda tanlagan kasbning ahamiyati nechog'li muhim ekanligida namoyon bo'ladi, samaradorlik ta'minlanadi.

Tilda Evfemizmning qo'llanishi tabii hodisasi bilan bog'liq holda tarixiy-etnografik hodisa sifatida shakllangan. Evfemizm xalqlardagi urf-odat, madaniy saviyaning darajasi, estetik did va etnik me'yorlarning rivojlanishi bilan bog'liq. Tilning taraqqiyoti bilan uning evfemistik qatlami ham rivojlanadi. Yangicha axloq-dob, yangicha dunyoqarash me'yorlari asosida evfemizmning yangi yangi shakllari yuzaga keladi. Tilda muayyan nutq vaziyati talabi bilan vujudga kelgan evfemizm ham mavjudki, ularning ma'nosi ko'pincha matn orqali oydinlashadi.

Xullas, funksionimlar til lug'at tarkibining medioqurilmalari tizimiga mansub denotativ asosi har xil giponim, giperonim, ekvonim va partonim singari lug'aviy-ma'noviy hodisalar bilan bir umumiy paradigмага qarashli bo'lsa-da, o'ziga xos lisoniy xususiyatlarga ega ekanligi bilan ularning har biridan farq qiladi. Shuningdek, bu farq funksionimlarning lug'aviy sath mikroqurilmalariga mansub polisemantik tizimning funksiyadoshlik deb ataluvchi hodisasiga munosabatida ham ko'zga tashlanadi.

ADABIYOTLAR

1. Larin B.A. Ob evfemizmax /Larin B.A. Problemi yuzikoznaniya : Sb. statey, posvyash. 75 -letiyu akad. I.I.Meshaninova. – L.: LGU, 1961. – S. 110-124.
2. Агрикола Микро, медио-и макроструктуры словаря // Вопросы языкознания, 1984, № 2.
3. Berdialiev A. Leksikologiya, Frazzeologiya // Berdialiev A., Xidirov R. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Leksikologiya, Frazzeologiya. Leksikografiya. Xujand: Rahim Chalil davlat nashriyoti, 2013, B. 82 -90.
4. Berdialiev A., Xidirov R. O‘sha asar. B.
5. Safarova R. Leksik semantik munosabatning turlari, Toshkent: “O‘qituvchi”, 1996. -B.12.
6. Абдувалиев И.Кыргыз тилининкесиптик лексикасина салыштырма – типологиялык илик. Бишкек, 2005.
7. BerdialievA., Xidirov R. O‘sha asar, B.85
8. Қиличев Б. Ўзбек тилида партонимлар. Тошкент: Фан, 1996. Б. 6.
9. Lacone, S. Write to the Point: How to Communicate in Business With Style and Purpose. The United States of America: Career Press. 2003. –P.60.
10. Pavlenko, A. (2006). Bilingual minds: emotional experience, expression and representation. Toronto: Multilingual Matters. p. 260.
11. Roe, B., Burns, P., & Smith, S. Teaching Reading in Today’s Elementary Schools. The United States of America: Cengage Learning.2003.